

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Prima urbes inter, divum domus, aurea Roma¹

2012-06-05

ŽURNALAS: KNYGŲ AIDAI

TEMA: LITERATŪRA

AUTORIUS: Živilė Nedzinskaitė

DATA: 2012-05

Prima urbes inter, divum domus, aurea Roma¹

Živilė Nedzinskaitė

Šalia istorijos vadovėlių, enciklopedijų, analitinių mokslinių veikalų egzistuoja ne mažiau įdomi mokslo populiarinimo literatūra, kuri ypač suklestėjo paskutiniaisiais dešimtmečiais, kai įvairiose pasaulio šalyse suaktyvėjo archeologiniai kasinėjimai, buvo sukaupia ir apibendrinta daugybė duomenų, kurie atskleidžia mums iki šiol mažai žinotas vienos ar kitos civilizacijos paslaptis. Tokios knygos tapo populiarios ne tik dėl lengvesnio turinio, pažintinės reikšmės ar noro suprasti, kuo ano meto visuomenės ir jų gyvenimas skyrėsi nuo mūsų, bet ir todėl, kad jos parodo, kiek nedaug per tūkstančius metų tepasikeitė žmonių mintys ir norai, kad mes tesame ilgos istorinių įvykių ir besikeičiančių epochų virtinės tąsa. Vis dėlto būtent praslinkę amžiai lėmė tai, kodėl ir kokie mes esame šiandien, tad pažinti juos – tai ir gilintis į pačius save, gyvenamo laiko įvykių priežastis ir pasekmes.

Kaip tik šiai mokslo populiarinimo knygų kategorijai priskirtinas ir Alberto Angela veikalas. Tačiau kalbą apie jį norėtusi pradėti nuo dėmesio vertos ir paties autoriaus asmenybės.

Kūrėjas, arba *spiritus movens*

Knygos autorius Alberto Angela (g. 1962) – plačių interesų žmogus, spalvinga asmenybė, Fortūnos numylėtinis ir kosmopolitas. Gimęs Paryžiuje, jis nuo pat vaikystės dažnai keliavo su savo tėvu Pietro, garsiu italų žurnalistu, korespondentu įvairiose Europos šalyse, mokslo populiarintoju ir... dievinančiu džiazą pianistu, dėl darbo televizijoje atsisakiusiu muziko karjeros. Kaip tik tėvas, pasak jo paties, nuobodžiavęs per pamokas licėjuje ir todėl buvęs pats blogiausias studentas, suprato, kad, norint ko nors išmokyti, geriausia laikytis dar senovės romėnų išrasto metodo – *docere ludendo* (mokyti žaidžiant).

Tad nenuostabu, kad nuo vaikystės mokytas įdomiai ir išmoningai, sūnus pasekė tėvo

pėdomis. Keliaudamas Alberto Angela išmoko ne vieną Europos kalbą, pažino skirtingas kultūras, puikiai baigė Romos *La Sapienza* universitetą, surinkęs maksimalų galimą 110 balų skaičių apgynė doktoratą iš gamtos mokslų srities ir tapo paleontologu. Tačiau mokslininkas neužsidarė tarp universiteto ar instituto sienų, o toliau gilinosi į skirtingų mokslų paslaptis klausydamas paskaitų Jungtinėse Valstijose. Ir ten nenumalšintas žinių troškulys paskatino jį dalyvauti tarptautinėse ekspedicijose Zaire, Konge, Tanzanijoje, Omane, Mongolijoje, Gobio dykumoje. Jų metu buvo tyrinėjami dinozaurai ir primityvieji žinduoliai. Ekspedicijose sukauptos žinios sugulė ne į vieną, dažniausiai kartu su tėvu, prašytą knygą². Vis dėlto labiausiai nenustygstantis vietoje keliautojas ir tyrinėtojas išgarsėjo Italijos televizijoje *Rai uno* ir *Rai tre* veddamas mokslo populiarinimo laidas, kurių iniciatorius jis pats dažnai ir buvo. Be to, įvairių mokslinių draugijų narys už savo darbus pelnė apdovanojimų, yra paskirtas *Unicef* Geros valios ambasadoriumi, atstovaujančiu Italiją.

Knyga, arba *historia est magistra vitae*

Ir štai paleontologo knyga apie senovės Romą: *Viena diena senovės Romoje: kasdienis gyvenimas, paslaptys ir įdomybės (Una giornata nell'antica Roma: Vita quotidiana, segreti e curiosita)*. Pasirodžiusi 2007 m., ji sulaukė neįtikėtinos sėkmės. Italijoje apdovanota kaip geriausias mokslinės literatūros kūrinys, knyga jau išversta į daugelį kalbų ir tapo bestseleriu. Kodėl? Juk knygų apie senovės Romą tikrai netrūksta. Priežastys gali būti kelios.

Romėnų imperija iš tiesų suvaidino lemiamą vaidmenį Vakarų civilizacijos istorijoje ir kultūroje. Jos sostinė nuo seniausių laikų buvo tituluojama *caput mundi, urbiūm regina, mater urbiūm, aeterna urbs*³, į kurią veda visi keliai. Iš čia buvo valdoma didžiulė imperija, čia plaukė žmonės, turtai ir žinios, čia susiformavo ir buvo įtvirtinti pagrindiniai dalykai, kurie neprarado reikšmės ir mūsų dienomis. Iš romėnų mes perėmėme ne tik kiekvieną dieną mus lydintias detales (abėcėlę, terminus, teismų sistemą, įvairias meno sritis ir pan.), bet, kaip pabrėžia knygos autorius, „didžioji Vakarų gyvenimo sistemos dalis yra ne kas kita kaip romėnų gyvenimo evoliucija“ (p. 14). Pratešiant Angela mintį, matyt, galėtume teigti, kad dabartinis Vakarų pasaulis iš dalies panašus į buvusią imperiją, ir, tikriausiai, išgyvena tuos pačius procesus. Norėdami išvengti aną imperiją pražudžiusių klaidų, turėtume kuo geriau pažinti romėnų pasaulį, perprasti jo veikimo dėsnius, išanalizuoti situacijas, daryti išvadas. Galbūt tai ir yra esminė, tačiau neįvardyta priežastis, kodėl paleontologas, besidomintis moderniomis sistemomis ir naujausiais mokslo atradimais, grįžta prie Europos civilizacijos ištakų.

Televizijos laidų vedėjas rengdamas ir filmuodamas laidas apie senovės Romą sukaupė tikrai daug vertingų duomenų iš įvairiausių šaltinių. Su liūdesiu tenka pripažinti, kad daugelis naujausių mokslininkų darbų ir atradimų dažnai lieka įkalinti tam tikros srities žurnalų puslapiuose, yra žinomi tik uždaram profesionalų ratui, nepasiekia plačiųjų masių ir mokyklų. Todėl autorius, remdamasis archeologinių tyrimų duomenimis, mokslininkų darbais ir Antikos autorių liudijimais (Plinijus Vyresnysis, Marcialis, Juvenalis ir kt.), pateikia atidžią II a. po Kr. rekonstrukciją. Savo ketinimus Angela išdėstė įžangoje:

Šių puslapių tikslas – atgaivinti senovės Romos griuvėsius parodant kasdienį

gyvenimą, atsakant į labai paprastaus klausimus [...]. Tam tikru požiūriu norėjau tarsi įsijungti televizijos kamerą ir parodyti, kaip atrodė įvairios vietos prieš du tūkstančius metų, suteikdamas skaitytojams pojūtį, kad jie atsidūrė Romos gatvėse, gali įkvėpti jos aromatų, susidurti su praeivių žvilgsniais, užėiti į dirbtuves, namus ar Koliziejų. Tiktai taip galima suprasti, ką iš tikrųjų reiškė gyventi imperijos sostinėje. [...] Norėjau parašyti tokią knygą, kokią visuomet norėjau rasti bibliotekoje, kad patenkintų mano smalsumą apie senovės Romos pasaulį. (p. 12-14)

Trajanos laikai, arba *beatissimum saeculum*

Užsibrėžęs tikslą – patenkinti skaitytojo smalsumą ir pateikti tai, ko nerasime istorijos vadovėliuose, – autorius apdairiai pasirinko Romos vaizdavimo laiką. Juk amžinojo miesto istorijoje būta ir laimingesnių, ir sunkesnių dienų. 115 m. po Kr. valdė vienas iš „penkių gerų Romos imperatorių“ Trajanas (pilnas vardas Markas Ulpijus Nerva Trajanas, lot. *Marcus Ulpius Nerva Traianus*, 53–117). Iš Ispanijos kilęs imperatorius išgarsėjo kaip karvedys. Jo pergalėms Dakijoje atminti ir buvo pastatytas Trajanos forumas su iki šių dienų puikiai išlikusia jo žygius vaizduojančia kolona. Mylimas žmonių jis kariavo toli nuo Romos, išlaisvino daugybę Domiciano neteislingai įkalintų žmonių ir gražino didžiąją dalį Domiciano konfiskuoto turto. Trajanos populiarumas buvo toks didelis, kad Romos senatas jam suteikė titulą *optimus*, reiškiantį „geriausias“. O romėnų imperija tuo metu buvo pasiekusi savo galybės ir šlovės viršūnę. Jos teritorijos tęsėsi nuo Britanijos iki Persijos pakraščiu, nuo Sacharos smėlynų iki Reino upės brėžiamos ribos. Roma buvo tos imperijos širdis ir pats didžiausias bei gražiausias pasaulio miestas, nuolatos puošiamas ir tobulinamas, besiplečiantis ir atveriantis naujas galimybes į jį plūstantiems įvairių tautų žmonėms.

Paklaidžioti po tokią Romą nuo aušros iki gilių sutemų mus ir kviečia knygos autorius. Vedami išmanaus pasakotojo galėsime pažvelgti į turtingus namus *domus*, į Romos „daugiaaukščius-daugiabučius“, vadinamus insulomis (*insulae*), patirsime gatvių ir skersgatvių gyvenimą, pasivaikščiосime po forumus, šventyklas, stebėsime teismų procesus ir gladiatorių kovas, pabuvosime mokykloje, turguose, termose, puotose, suprasime, kaip gyvena ponai ir vergai, atleistiniai, amatininkai ir laisvieji, sužinosime, kuo skiriasi vyrų ir moterų gyvenimas, kokie kasdieniai romėnų įpročiai ir pomėgiai. Pabuvosime įvairiausiose Romos vietose ir kampeliuose, išvysime, išgirsime, užuosime, pajusime, net paliesime, būsime ne tik kasdienio Romos gyvenimo stebėtojai, bet ir jo dalyviai.

Knygos pasakojimas lengvas ir smagus, jis tikrai nevargina ir nekelia nuobodulio. Ne prikišamai moko, o išmaniai priartina, leidžia suprasti, praplečia žinias. Ypač taiklus vergovės apibūdinimas ir bandymas ją suprasti. Vergai palyginti su šių dienų elektriniais buitinais prietaisais ir visais technologijų sukurtais patogumais:

Tik pagalvokite, kiek mechaninių ir elektrinių „vergų“ kiekvienas iš mūsų turi namuose! Jeigu manote, kad penki ar dvylika vergų yra per daug vidutiniškai pasiturinčios šeimos *domus*, apsidairykite ir pamatysite, kad visai atitinkate šį vidurkį. Buitinė technika yra būtent tai, dirbtiniai „vergai“. Tai daiktai, kuriuos išsirenkame ir perkame parduotuvėje („vergų turguje“), kuriuos naudojame nesusimąstydami, su kuriais kartais elgiamės blogai, jei jie neveikia, nesuteikdami jiems per daug reikšmės. Ir pagaliau, jei sulūžta ar yra per seni – išmetame ir perkame naujus (ir piktinamės dėl

kainų)... Ir nė vienas iš mūsų dėl to nesapnuoja blogų sapnų... Išties senovėje buvo tas pats: tiesiog vietoj varžtų ir mikroschemų tie vergai buvo iš mėsos ir kaulų! (p. 193)

Kad nebūtume visiškai užliūliuoti anų dienų Romos atmosferos, autorius staiga padaro šuolį į istoriją ar šias dienas, o skyreliuose „Įdomu“ pateikia netikėtos statistikos ir faktų.

Ir vis dėlto... Perskaičius knygą nepalieka jausmas, kad kažko labai svarbaus dar nesužinojome ir nepatyrėme, kad tai ne viskas, ką autorius mums norėjo papasakoti. Įžangoje jis minėjo, kad „paprastai romėnų civilizacija siejama su imperatorių vardais, su žygiuojančiais legionais ir ilgomis šventyklų kolonadomis. Bet tikroji jos galia buvo kita. Buvo kažkas, kas imperijai leido išgyventi neįsivaizduojamai ilgą laiką“ (p. 13). Angela mano, kad Romos paslaptis buvusi jos kasdienis *modus vivendi*. Tačiau tikriausiai ne visai taip. Knygoje beveik neužčiuoptas liko kultūrinis gyvenimas: literatūra, menas ir filosofija, neatskleistas romėnų mąstymas ir dvasinės stiprybės klodai, romėniško patriotizmo fenomenai. Ne tik kasdienis, bet ir vidinis, dvasinis *modus vivendi* sudarė to sunkiai apibrėžiamo „kažko“ pagrindą.

Tad knygoje papasakota tik viena romėnų gyvenimo pusė – tai, ką galime pavadinti materialine, arba kasdienybės kultūra. Ir tai ne priekaištas autoriui. Tiesiog norėdami suprasti romėnų kultūrą, informacijos turėsime ieškoti kitur⁴.

Kelios pastabos dėl lietuviško leidimo. Vardų, sąvokų, pavadinimų ir kai kurias dalykines klaidas puikiai išlukštenu ir išdėstė klasikinės filologijos specialistė Audronė Kučinskienė⁵. Knygos gale norėtu rasti lotyniškų sąvokų žodynelį, kurio, tiesa, nėra itališkame leidime, bet juo apdairiai pasirūpino preciziški vokiško vertimo leidėjai. Jei pamiršai ar nori pasitikslinti, kas yra, pavyzdžiui, *vomitoria*, *popina ar tonsor*, jis tikrai praverstų. Pagirti galima viršelio dizainerę Iloną Kukenytę už išmoningumą ir skonį, nes matytų itališko, vokiško, angliško ir rusiško leidimų variantai jau kažkur matyti ir net rėžiantys akį (štai itališkojo viršelyje stovi pats besišypsantis autorius kažkodėl ne Romos, o garsiojo Pont du Garo akvedukto ar bent jau labai panašaus statinio fone).

Nepaisant menkų trūkumų, knygą skaityti bus įdomu. Ir tiems, kurie dar tik pradeda pažinti su pasaulio istorija ir senovės civilizacijomis, ir tiems, kurie jau šį tą apie jas išmano. Juk, pripažinkime, tikrai nedaug kuris iš mūsų galime pasigirti žinojės faktą, kad viena Romos kalvų susiformavusi iš sudaužytų aliejaus amforų šukių ar kad išardyti bronziniai Romos kurijos vartai dabar yra Šv. Jono bazilikoje Laterane.

Pasaulio knygynus jau pasiekė kita Alberto Angela knyga apie Romos imperiją – *Imperija: Kelionė po Romos imperiją sekant monetą*⁶, pasakojanti apie monetos kelionę. Lauktumėme ir šios knygos lietuviško vertimo kaip tęsinio, kaip dar vieno smagaus, naudingo ir pamokančio susitikimo su Romos kultūra.

¹ Pirmoji tarp visų miestų, dievų namai, auksinė Roma (Ausonius).

² *Nepaprasta žmonijos istorija (La straordinaria storia dell'uomo, 1989), Nepaprasta gyvybės žemėje istorija (La straordinaria storia della vita sulla Terra, 1992), Dinosaurų planeta (Il Pianeta dei Dinosauri, 1993), Viduržemio jūros gelmėse (Dentro al*

Mediterraneo, 1995), *Rykliai (Squali*, 1997), *Kelionė į kosmosą (Viaggio nel Cosmo*, 1998).

³ Pasaulio sostinė, miestų karalienė, miestų motina, amžinasis miestas.

⁴ Jos suteiks Dalios Dilytės *Senovės Romos kultūra*, Vilnius: Metodika, 2012.

⁵ Žr. Audronė Kučinskienė, „Pasivaikščiojimas po Trajano laikų Romą“, in: *Literatūra ir menas*, 2012-03-09, Nr. 10 (3370), p. 14–16.

⁶ Alberto Angela, *Impero: Viaggio nell' Impero di Roma seguendo una moneta*, Milano: Mondadori, 2010.